

Hogy kerül rovásírás egy török menlevélre?

ATTILA GODZSÁK

How Did Hungarian Runic Appear on a Turkish Letter of Safe Conduct?

Keywords: runes, Old Hungarian script; Hungarian runic; rovásírás; Sárospatak; Reformed College; Ottoman rule; Turkish occupation; Bolike (Bolyok, now part of the town of Ózd)

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v27y2025i4.08>

Sárospatakon 2025. június elején török–magyar kulturális napokat szerveztek, mely esemény egyik eleme egy időszaki kiállítás volt. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei török vonatkozású emlékeit állították ki a Nagykönyvtárban. Itt került tárlóba az A.II.87. jelzetű irat, mely egy török menlevél másolata. Ami érdekesebb magánál a menlevélnél: a lap alján rovásbetűkkel írt szöveg található, melyet a kiállítás rendezésekor „megfejthetetlen titkosírásként” jelöltek, az 1920-as években készült mutatóban pedig arabként jegyezték be.¹ A levél másolat, ezt a papír minősége egyértelművé teszi. Ez a tény a kiállítás rendezésekor sem kerülte el a figyelmet, annak ellenére, hogy a leltárkönyvben eredetinek van jelölve az irat (1637. május 12.-ei keltezésű). Az első kérdés, ami felmerül, vajon az irat valóban másolat-e, vagy inkább hamisítvány, ami a 19. században gyakori volt okleveleknél s más forrásoknál is. A menlevél Musztafa egri pasának tulajdonítja a szöveg. Azt tudjuk, hogy 1636 márciusától 1638 végéig ténylegesen egy Musztafa nevű pasa állt a tartomány élén. (Sudár 2015, 4. p.) Mivel ez egészen specifikus adat, hiszen igencsak rövid időintervallumról van szó, így erősödik az álláspont, hogy létezhetett eredetije az iratnak.

Érdeemes még a településre is rákérteni, létezett-e egyáltalán? Bolike néven falut nem találhatunk, létezett azonban egy Bolyok nevű, melyet a korszakban Boliknek hívtak és Észak-Borsodban feküdt, (Dávid 2001, 160. p.; Maksay 1990, 262. p.) neve előfordult Bolk, Bolyk formában is, ma Ózd városának része. (Kovács 2005, 116. p.) Ez a település éppen a törökök által elfoglalt területen feküdt és az Egri vilajethez tartozott. 1598-ban hódolt településként hivatkoznak rá a portális összeírásokban. (Nagy-Tóth-

---

1 Ezúton is köszönöm Mezősi Tamás kollégámnak a figyelemfelhívást a szövegrészre.

Seresné 1984, 37. p.) Így valószínűsíthető, hogy erről a településről szól az irat. Fennmaradt egy a töröknek fizetett adókról szóló 1641-es irat is, mely Bolyok települést is érinti, (Kovács-Veres 2015, 50. p.) így tovább erősödik az elképzelés, hogy erre a településre vonatkozik a tárgyalt irat.

De mit tudunk a faluról és hogyan kerülhetett Sárospatakra a menlevél?² Amennyiben a reformáció érintette a települést, úgy fennállhatott kapcsolat. Ózd napjainkban a Tiszáninneni Református Egyházkerülethez tartozik, de ez csak 1946 óta áll fenn. Bél Mátyás adatai szerint a falut az 1700-as évek első felében katolikusok lakják, (Nagy-Tóth-Seresné 1984, 68. p.) Vályi András országleírásában szintúgy katolikus településként szerepel Bolik, (Vályi 1796, 243. p.) mint ahogyan Fényes Elek leírása is döntően katolikus faluként emlegeti. (Fényes 1851, 152. p.)

Ám ne feledjük, hogy ezek mind az ellenreformáció után született leírások. Az északkeleti országrészben a reformáció nagy térhódítást végezett, sok település vette át az új tanokat. Borsod megyében a reformáció annyira sikeres volt, hogy a 16. század végére alig maradt néhány katolikus parókia, bár Bolyok környéke pont egy katolikus sziget maradt. (Paládi-Kovács 2006, 22. p.) Ám van róla forrásunk, hogy Bolyok a 17. század elején a sajóvárkonyi református egyházközség leányegyháza, filiája volt, legalábbis 1620-ban bizonyosan. (Zsinka 1929, 45. p.) Az 1670-es évektől az 1711-es szatmári békéig tartó időszak az eredményes ellenreformáció korának nevezhető, ekkor sok település „váltotta vissza hitét”, (Oláh 2018, 16. p.; Az eseménytörténetet lásd részletesen: Mihalik 2014.) így történhetett vizsgált településünkkel is, melyből az ellenreformáció idején a lelkészén keresztül „sodródhatott valahogy” Sárospatakra az irat, ahol – utólagosan igazoltan – jobb megőrzést reméltek a 16. században alapított Református Kollégiumban. Egy fél mondatot megérdemel, hogy a késő újkorban, 1864-ben már ismét volt református temploma a településnek. (Pesty 1988, 65. p.)

Az irat eredetije ezek alapján létezhetett.

Mit tartalmaz a török pasa menlevele?

A szöveg legjobb olvasatom szerint az alábbiakat írja:

My mustafa Passa Innek engedelmeből Egernek Helytartólya

Jüne hozzánk az vitézleo Mehemet Ispanja jelentenst hogi Bolike nevö falu akarnak az Hatalmas gben diadamunknak hodolni es Uranak. Kivanva tölünk hit leveluket mys jóva hagjva fogadjjuk Uri hitunkre s tisztessigunkre az mi ressunkrol siemmi bantassok ne leson, bizmast es batorsagossa az Urokhoz be jünek, minden iot vegezenek, kinek meghhive attuk az pecsetos es czimeros uri hit levelünket kezekhoz. Ezel gn velik. Irtuk Egerb. die 12 maj. 1637

2 A következő levezetés alap gondolatát köszönöm Dienes Dénes professzornak.

Ez nagyjából maias nyelvezetre átírva így hangzik:

Jelentést tenni jött hozzánk a vitézljő Mehemet ispánja, hogy Bolike nevű falu diadalunknak és urunknak kíván hódolni. Hitlevetel kértek tőlünk, melyet most jóváhagyva fogadjuk úri hitűnkre és tisztességűnkre, a mi részűnkéről semmi bántódásuk ne legyen. Bizalommal és bátorsággal az urukhoz jöttek, hogy minden jót végezzenek, kinek kezébe átadtuk a pecsétés és címeres hitlevelünket. Kelt Egerben 1637. május 12-én.

A szöveg nyelvezete régiesnek, a korszakba illőnek tűnik, így tovább erősödik a 17. századi keltezése az eredeti iratnak. Mai szemmel nézve érdekes a hosszú magánhangzók, valamint az összetett mássalhangzók írása, például „eo”. „ő”, „gi”. „gy”. A korszakban azonban ez bevett gyakorlat volt, a latin ábécé magyar hangtanhoz való viszonyított karakterszegénységéből eredően.

De kerülhetett-e rovás egy 17. századi felsőmagyarországi iratra?

A rovásírás kialakulásának történetére ehelyütt nem cél kitérni, ám az biztosra vehető a kutatások alapján, hogy a sztyeppei népekhez a korai időktől kapcsolódott az írásmód. Ennél sokkal pontosabb keretekben máig nem egyeznek meg a kutatók, bár ez is előrelépés ahhoz az elgondoláshoz képest, melynek mára már aligha maradtak támogatói, mégpedig hogy a közép- vagy kora újkorban találták volna ki. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoportja 2012. június 14-én tartott ülésén az ott elhangzott két előadás és az azt követő vita nyomán leszögezte, hogy „a székely írás nem lehet a 15. századi humanizmus korának tudós fabrikációja, mivel több jelentős, időben ezt megelőző hiteles emlék került elő a Székelyföldön.” (Tubay 2018, 149. p.)

A keresztény államalapítás után a hivatalos iratok latin nyelven és latin ábécével születtek. A korai magyar írásos emlékek döntő többsége szintén latin betűs. Ám ez nem jelenti azt, hogy párhuzamosan ne létezett volna a rovásábécé, mely nem tűnt el. Elsősorban a székelyek körében élt.

De ha mégis reneszánsz „koholmány” volna, a 17. századra már akkor is létezhetett volna, így ez nem befolyásolja témánkat. Időnként, mint egy bűvópatak, bizonyíthatóan fel-felbukkant a használata. Mátyás király udvarában igyekeztek minél nagyobb figyelmet szentelni neki, hiszen a humanizmus természetszerűleg fordult a dicső múlt-hoz és mindenhol előképeket, ősököt, kötdéseket igyekeztek keresni, vagy éppenséggel esetenként gyártani.³

Újabb hullámként a 16. század második felében, a 17. század elején indult meg ismételt virágzása, mely több kedvező körülmény szerencsés egybeesésének köszön-

3 Erről az időszakról részletesen ír: Sándor 2017.

hető. (Zsupos 2019, 50. p.) A humanizmus, valamint a reformáció elterjedése is szerepet játszott a múlt sajátos elemeinek újrafelfedezésében. Szenci Molnár Albert református nyelvtudós, gondolkodó volt ebben a korszakban az egyik első olyan személy, akinek figyelme erőteljesen az ekkor székelly írásnak nevezett rovás, valamint a székellyek által beszélt nyelvi dialektus felé fordult. (Zsupos 2019, 51. p.)

A kultúra és a tudományok területén Erdélyben Bethlen Gábor idejében megindult kedvező folyamat I. Rákóczi György idején⁴ folytatódott, később azonban hanyatlásnak indult, így ismét rövid időszakról beszélhetünk. Akik e két fejedelem idején kellő szellemi munícióval szerelkeztek fel, tudásukat lehetőségeik szerint tovább is adták, ami a rovásírással kapcsolatban is jól érzékelhető. A 17. század első harmadától ezen írás reneszánszának lehetünk tanúi, és ekkor valamennyire az alacsonyabb társadalmi helyzetű emberek számára is megismerhetővé vált, bár használata továbbra sem lett általánossá. (Zsupos 2019, 53. p.) Holott egyébiránt törekvés egyesek szerint volt erre. (Sándor 2014, 336. p.)

Így egy évszázaddal később már ismét csak egy szűk réteg féltve őrzött kincse volt, amit főleg olyan szövegek feljegyzésére használtak, amelyekről nem akarták, hogy a törökök, a császáriak vagy bárki avatatlan megismerhessen. (Zsupos 2019, 53. p.) Így ekkortól elsősorban a titkosírás funkcióját lehet kiemelni, amire természetesen korábbi példákat is ismerünk. Még a Bocskai-felkelés évében, 1604-ben, Szamosközy István erdélyi történetíró, fejedelmi levéltáros írt egy olyan verset, melyben latin betűs mondatrészek váltakoznak rovásbetűs mondatrészekkel. Mindkét írásrész egyébként latin nyelvű. Ha csak a latin betűs részeket olvassuk, olyan dicsőítő szöveget kapunk, amely II. Rudolfnak szól. Ám ha a latin betűs részekhez hozzáolvassuk a rovásírással közbeszúrtakat is, a szöveg átváltozik császárgyalázó epigrammává. (Ledán 2017.) De hogy átlépjünk a 18. századba, Zakarjás János jezsuita misszionárius Peruból 1756-ban rendtársának, Bartakovics Józsefnek küldött olyan beszámoló levelet, melyben a kulcsszavakat „rovás mögé rejtette”. (Sándor 2014, 339. p.)

A 17. századi erdélyi értelmiség túlnyomó többsége lelkész és tanár volt, akik Gyulafehérvár, Nagyvárad, Debrecen, Sárospatak, Nagyenyed és Kolozsvár iskoláiban az ott tanító, európai látókörű és tapasztalatú tanáraiktól sok esetben a székelly írással kapcsolatos ismereteket is megszerezhették, majd peregrinációjuk és hazatérésük után otthon azokat is továbbadhatták. Így rajtuk keresztül terjedt el a rovásábécé is. (Zsupos 2019, 52. p.)

Ismeretes egy gyűjtés azokról a személyekről, akik a sárospataki kollégium tanulói voltak a 17. század folyamán és ismerték a rovásírást. Ilyen volt 1598–1600 között Miskolczi Csulyak István (aki az intézmény gondnoka is volt 1629-től 1645-ig), 1613-

4 Mely magában foglalja az 1637-es dátumot is.

ban seniorként Geleji Katona István, 1643-ban Szegedi Zsigmond és Miskolczi Csulyak Gáspár, 1646-tól 1649-ig Komáromi Csipkés György. De ott végezte tanulmányait 1662-től Lisznai Kovács Pál, 1667-től Otrokocsi Fóris Ferenc, 1674-től idősebb Csécsi János, valamint 1693-tól III. Lázár György is. (Zsupos 2019, 53. p.) Ők mind ismerték a rovást, és rajtuk keresztül sokan mások, akár a helyiek is érintkezettek a rovásírással.

Tehát a rovás és a 17. század nem különleges párosítás, mint láthattuk, még Sárospatak tekintetében sem. Ám ne feledjük, a most vizsgált eredeti oklevél nem itt született, de ha már a 17. században ide került, akkor elképzelhető lehet a bekerülés utáni „rājegyzetelés”. Remélhetőleg az olvasó egyetért velem a fentebb felvázolt adatok alapján, hogy elvi akadály nincs a rovásos szöveg menlevéllel egykorúnak datálásában.

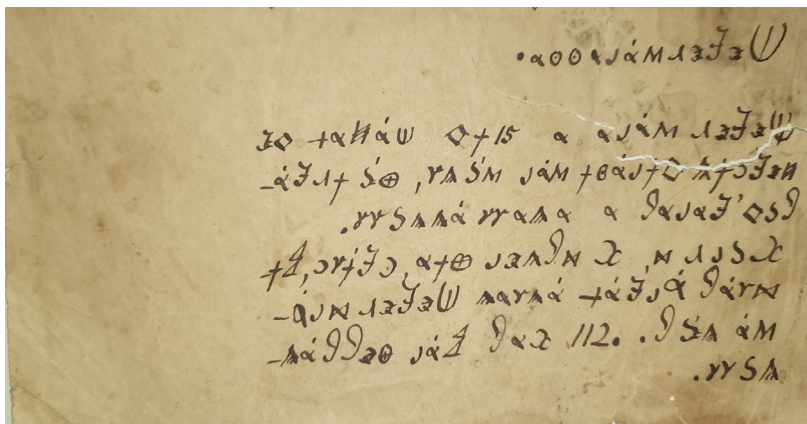
Mit ír a rovásos szöveg?

A fejléc sorában ez áll: „A török basa levele”.⁵ Ami egyfajta tárgymegjelölés az utána jövő szöveghez. A latin betűs rész után pedig a következő olvasható:

Szepesvárallya.

Szepes vára a 15ik század közepéig királyi vár volt, főispánok parana⁶ alatt állott. Borsu Bunger Fia ?pító, miután Árpád által Szepes urává lön. 1120ban már fennállott.

2. kép. Az oldal alja

5 Itt kell említenünk, hogy a pasa és a basa eltérő rangok, a menlevelet egy pasa adományozta.

6 Itt az utolsó „a” betű előtt ki van hagyva egy hely. Ez lehet véletlen is, de lehetséges, hogy hirtelen a „cs” betűt nem tudta leírni a szerző, ezért hagyta meg pótlásra a helyet.

Ez a szövegrészlet olybá tűnik, mintha egy történetíró jegyzete lenne. A benne megfogalmazott tények helytállónak tűnnek. Anonymus nyomán Hradszky József a következőt írja: „Sokan azt tartják, hogy Borsu, Bungler egyik fia, aki Álmos és ennek fia Árpáddal jött Ázsiából Pannóniába, lett volna Szepesvár építője. Eme felfogást maga Anonymus azon állítása is megerősíti, mely szerint Borsu a Szepességet kapta Árpádtól ajándékkul, aki a galicziai határon egy várat épített.” (Hradszky 1884, 12. p.) A Pallas Nagy Lexikona is megerősíti, hogy Bungler Bors vezér apja lehetett, aki után egyes elképzelések szerint Borsod vármegye is kapta a nevét.

A „Szepes várat”⁷ legkorábban említő oklevél által 1120-ban már állt az erődítés. (Hradszky 1884, 14. p.) Jelen forrás ezzel egyetért. Érdekes, hogy a legújabb kutatási eredmények valamivel későbbre, a század közepére vagy második felére teszik a vár építését régészeti adatok alapján,⁸ de azt tudjuk, hogy az erődítéseket sokszor átépítették, így ha a Hradszky által vizsgált okleveles adat valós, nem pedig hamisított forrás, akkor a század eleji dátum a helyes.

Már csak az marad nyitott kérdés, miért kerülhetett ez a szövegrészlet az iratra. Szepesváralja (mai szlovák nevén Spišské Podhradie) Bolyoktól több mint 100 km-re található. A török hódoltság sem érintette. Növeli a később rákerülés gyanúját az, hogy „papír-újrahasznosításról” lehet szó, ugyanis ez sem volt ritka, hiszen a papír sokáig nagy kincs volt. Ez azonban még mindig jelentheti azt, hogy 1637 után bármikor rákerülhetett az eredeti iratra is a rovás, melyet a 19. században lemásoltak egyben a menlevél szövegével. Ám az is feltűnő, hogy nyelvezete érthetőbb, mint a latin betűs részé.

Van ugyanakkor a lapnak másik oldala is, mely a vitrinben nem látszik. Ezen egy hosszabb szöveg található, szintén rovásbetűkkel. Feloldva a hátoldal tartalmát a kapott szöveg alapján szinte bizonyossá válik, hogy vagy a másoló, vagy valaki más írta az iratra a 19. század folyamán, az eredeti menlevél nem tartalmazta. Számomra olybá tűnik, hogy a másoló személye tehetette.

*Magasan röpül a héja
a két körme közül él a
az én Rózám csak egyedül
mit csinálna nálam nélkül*

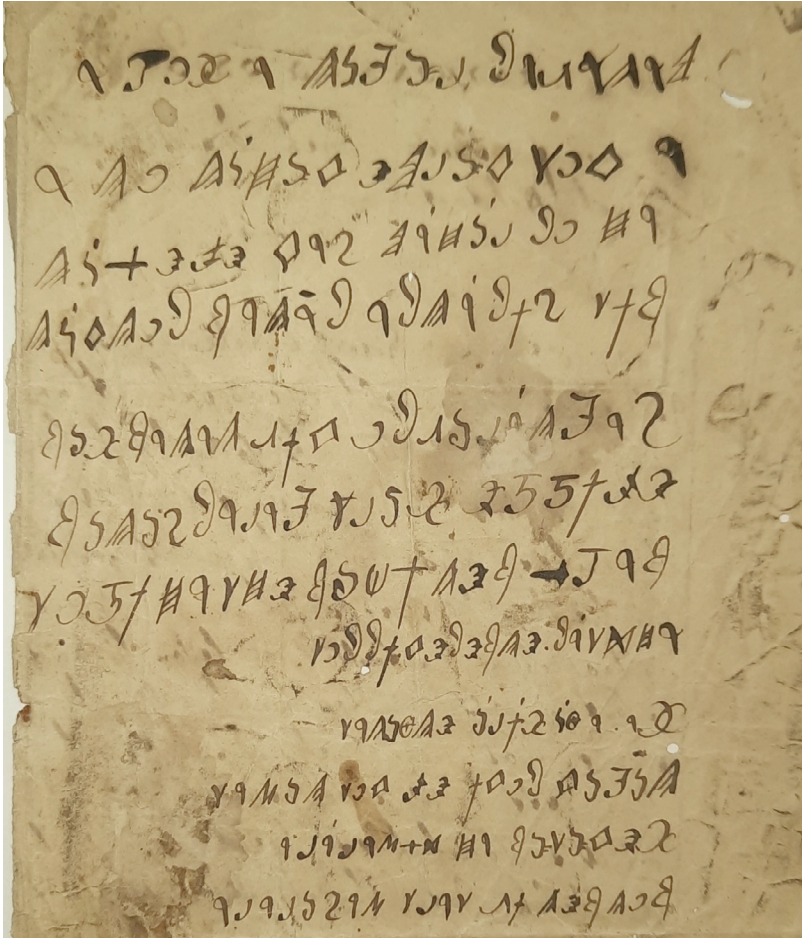
*csaplárosné kis galambom
egy icce bort parancsolom
majd meg iszom ezt az icét
azután elmenek innét*

7 Szepesvár (ma: Szlovákia, Spišský hrad, németül: Zipser Burg)

8 <https://varlexikon.hu/szepesvar>

ha a főbíró elfogat
 lopok néki egy két lovat
 bekötöm az udvarára
 még meg is tart vacsorára

3. kép. A menlevél hátsó oldala

A nyelvezet, stílus mind a 19. századi betyárdalok, népdalok jellegzetességeit viselik magukon. Érdekes persze, hogy mintha három különálló nótából lennének részletek annak ellenére, hogy egybetartozó hatást keltenek.

Az első versszakhoz hasonló szövegek bőségesen akadnak: „Magasan repül a héja,/ Mégis körme körül él a/ Hát én magamban egyedül/ Hogy élek el nálad nélkül?/

Galambom!”⁹ Kodály kéziratoss dallamgyűjteményében is van hasonló szöveg.¹⁰ Emellett az első két sor nem csupán szerelmi bánatos költeményekben, hanem gyermekmondókákban is előfordul.¹¹

A harmadik versszak a „Tizenhat esztendő voltam” kezdetű népdal második versszaka.¹² A középső sorok nyomára sem ebben, sem hasonló formában nem találtam annak ellenére, hogy nagyon tipikus bordalgondolatoknak tűnnek, a csaplárosné „legalambozása” és a bor iccében/itzében való mérése is.

Mivel a nyelvezete enyhén eltér a két oldal rovással írt szövegétől, így elméleti lehetősége fennáll annak, hogy két külön időben, két külön személy által kerültek rá a rovással írt szövegek, ám ennek valós esélye mérhetetlenül kicsi.

Érdemes folytatnunk a vizsgálódásunk?

Mindenképpen. Ugyanis ha 19. századi az írás, akkor is tartalmaz számos érdekes vagy akár egyedien jövőbe mutató elemet a használt jelkészlet, melyet mindenképpen érdemes összehasonlítani más ismert betűkészletekkel.

9 Ehelyütt ismeretlen Petőfi-versként van eladva több másik költeménnyel egyetemben: *Kortárs*, 1947. okt. 15., 40. p.

10 https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_KodalyRend_187/?pg=107&layout=s

11 *Kisdednevelés*, 1900. ápr. 1., 183. p.

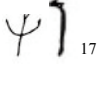

12 *Ortutay* 2000, 32. betyárdal

1. táblázat. Rovásos betűkészsétek

Latin	Nikolsburgi abc (1483)	Rudi-menta (1598)	Bolognai emlék (1690)	Bél Mátyás (1718)	Pantographia (1766)	Sáros-pataki irat	Mai, Magyar A.-féle átírat
A							
Á							
B							
C							
CS							
D							
E					 ₁₃		
É							
F							
G							
GY							
H							
I							

13 Kétféle „e” hangot különböztet meg az abc.

Í							
J							
K							
L							
LY							
M							
N							
O							
Ó							u.a.
Ö							
Ő							u.a.
P							
R							
S							

SZ							
T							
U, Ű ¹⁹							
ü ²⁰							
v							
z							
fel- oldat- lan							

Mit kell tudnunk az összehasonlításul szolgáló ábécéről? Az első, a „Nikolsburgi ábécé” néven vált ismertté és a székely–magyar rovásírás jelkészletének első ismert teljes lejegyzése. Egy 1483-ban kinyomatott könyv hátsó védőlapjaként őrződött meg Csehországban. 46 rovásjelet tartalmaz, köztük összevont betűkkel (ligatúrák). Többségében úgy vélik a kutatók, hogy a könyvnél néhány évtizeddel későbbi lehet, de még 1526 előtti. De akad, aki szerint akár Janus Pannonius is lehet a lejegyzője, aki viszont már 1472-ben elhunyt. A betűk felsorolási sorrendje még nem a latin betűsorrendet követi, hanem a magyar hangtani sorrendet. Itt székely betűkként hivatkozik a szerző rá.

14 A Magyar Adorján féle ábécében ugyanaz a karakter jelöli az i-t és az í-t, de napjainkban előfordul ez a használati mód is.

15 Háromféle „s” hangot is megkülönböztet az abc, melyek közül az egyik hasonlít a sáros-pataki „sz”-re.

16 A második karakter Sándor Klára szerint a „zs” hangot jelölhette. Az eredeti feloldó kulcsban „esz” szerepel.

17 Két különböző „sz” hangként írták le a Rudimentában.

18 Itt „ezs” a karakter feloldása.

19 A „v” és az „u” hangok jelölése a szakirodalom szerint is keveredett és összefolyt. Itt a példával vett ábécétet tekintve is láthatjuk ezt.

20 Van olyan ábécé, ahol az „u” egy változatoként vagy pedig „w”-ként írják le ezt a karaktert, ám biztosra vehető, hogy az „ü” vagy „ű” hangalaknak felelt meg.

A következő, Telegdi János (csak azt nem tudni, melyik Telegdi János!) tollából származik, aki 1598-ban írta le és szkíta, valamint hun ábécéként hivatkozik rá. Gyakorlatilag ez egy néhány oldalas oktatókönyvecske az írás használatáról: 32 betűt ismertet ejtéssel, írással és gyakorlatokon keresztül mutatja be őket.

Korban a harmadik az 1690-es úgynevezett Bolognai emlék. Luigi Ferdinando Marsigli gróf 1690-ben, a Thököly Imre csapatai ellen szervezett hadjárat során Székelyföld keleti határvidékén, Gyergyóban talált rá egy rótt fadarabra, melynek írásjegyeit papírlapokra másolta, majd azokat később az egyik kötetéhez csatolta, bár egyesek szerint már ő maga is csupán papírról másolhatott. A gróf szkítának nevezi. 38 önálló és összetett betűt mutat be.

Ezután korban nem sokat ugorva Bél Mátyás 1718-ban megjelent „De vetere litteratura hunno-scythica exercitatio” című kötetének ábécéje következik. Ez volt az első kis könyvecske, mely vitát is gerjesztett az írással kapcsolatosan.

A következő egy 1766-ben nyomtatott könyvből származik, melyben több modern és ősi ábécét mutat be a francia Fournier. Ez a mű a „Manuel typographique – Nyomdászati kézikönyv” címet viseli. Itt hun ábécéként hivatkoznak rá. Ezt vette át később az angol Edmund Fry, aki 1799-ben megjelent könyvében „a világ összes ismert ábécéjét” kísérelte meg összegyűjteni. Fournier 35 betűt jegyzett le, Fry sajnálatos módon ebből csak 22-t közöl, mivel magyarul nem beszélve vélhetően csupán betűvariánsnak gondolta a kihagyottakat.

És végül a napjainkban használt betűsor. Magyar Adorján a két világháború között tisztázta saját ábécéjét, majd (különböző variánsokban ugyan) ez vált a napjainkban használatos rovásjelölések alapjává.

Jelen sárospataki szövegünk 33 feloldott karaktert tartalmaz és egyet, mely vagy külön betű, vagy nem. Ezekből 27 már az első oldal pár sorában is megtalálható. Vannak betűk, melyeket nem tartalmaz ez a szöveg, ám olyanok is, melyeket csak ez tartalmaz, az összehasonlításul elővett ábécék nem. A sárospataki iratban nem előforduló betűket kihagytam a táblázatból, mert csak a helyet foglalják. Említésre méltó, hogy az 1766-os ábécének és a jelen vizsgált szövegnek néhány karaktere, így az „a”, „n”, „p” (de ide sorolható még félig-meddig az „s” a „gy” és a „t” is) megegyezik vagy nagyon hasonlít egymásra, valamint még közel áll hozzá Bél Mátyás ábécéje is, míg az összes többi abc karakterei eltérőek. Ez mutathatja azt, hogy talán a Fournier-féle ábécéből ismerte az alap karakterkészletet az írója, de jelentheti azt is, hogy az organikus betűfejlődés hasonló szintjén tartottak, hiszen egymáshoz korban közel állhattak.

Ki kell emelni az „a” hangot jelölő betűt, mely egészen latinos benyomást kelt (pedig görög gyökerű). Valójában ha egy 45 fokos elfordítást végzünk, akkor már közelebb kerülünk a többi rováshoz. Emellett a korai szövegekben még „i”-vel jelölt „j” hang betűje is egész latinos. És sokkal inkább a kézzel íráshoz hasonlóan gömbölyödik mind, eltérően az esetlegesen fába vésett merevebb, egyenes vonalas kivitelezéstől. Talán jelentéktelen észrevétel, de a hátoldal betűi sietősebben írottak tűnnek és még kerek-

dedebbek (pl. az „m” hang jelölése is). A lehetőség nem kizárt, hogy két külön kéztől származnak, de nem tartom valószínűnek.

A legizgalmasabb pedig az írásban az ékezetek használata, melyel segítségével az „á”, „í” valamint „ó” hangot leírta a szerző. Talán ez a legértékesebb része a szövegnek, ugyanis milyen lehetséges okai lehetnek ennek a jelölési módnak? Az egyik, hogy születésének korában (véltetően a 19. század második fele) már alkalmaztak ilyen jelölést. Ha ez igaz, akkor eddig erről nem volt tudomása a tudománynak, mely szerint az é hangot először az ábécében ugyan már Miskolci Csulyák István is jelölte 1610 körül, de még más karakterrel. Ugyanez áll az „ö” esetében is. Ám ezek elkülönülő hangok, nem klasszikus értelemben vett „hosszú” magánhangzópárok, mint az, ami legszembeötlőbben az „i” és az „í”, az „o” és az „ó” és az „ö” meg az „ő” esetében áll fenn. Jelen szöveg írója mindegyiknél különbséget tesz, még hozzá hasonló módszerrel. Az „á” betű megkülönböztetését a rovásírásban az „a”-tól, valamint az „o”-t az „ó”-tól hivatalosan csak a 19. századra teszik a kutatók, ám ekkor is még csupán betűkettőzéssel, „aa” és „oo”. A 20. században pedig már „alkottak” ilyen külön magánhangzójeleket. De a latinos ékezethasználattal nem merült fel sehol, nemcsak akkor, azóta sem.

A másik lehetőség, hogy a szöveg írójának személyes újításai voltak ezek a karakterek. Ha így van, akkor is „borítja” a jelenlegi elképzelést, hiszen ha csak egyetlen ember is, de alkalmazott ilyen betűket. Persze annak is kicsiny az esélye, hogy ha mástól nem is, de őtől ne tanulják meg a betűkészletet mások, hiszen talán nem csak önmagának írt rovással. Szóval leszögezhetjük, legalább Sárospatakon (hiszen, ha a bekerülés módja a fent vázolt volt, akkor a jelek már mindenképpen ott kerülhettek rá), legalább egy rövid időszakban és legalább néhány ember használt, „előremutató” vagy éppen „korát meghaladó”, de minimum egyedien fejlesztett jelöléseket. Így a megtalált szövegnek van jelentősége mindkét eshetőség esetében a rovásábécék fejlődését tekintve.

Részben az előbbiekhöz kapcsolódik, hogy az „ö” „ő”, valamint a „c” „cs” pedig teljesen unikálisak alakjukban is, nem hasonlítanak a korban hozzá közel álló betűkészletekre sem. Érdekes egyébként az „ö” és az „ü” betűk fejlődése. Ezek a karakterek egyes esetekben alkalmasak a szövegek kormeghatározására is. Ennek tanulmányában Szondi Miklós 10 oldalt szán. (Szondi 2012, 116–123., 126–127. p.) Az „ö” és „ü” betűket gyakran felcserélték a századok alatt és a különböző változatok hol eltűntek, hol újra feltűntek, ám a sárospataki iratéhoz hasonlító betű elsőként a 18. század elején fordult elő. Egy 1870-ben készült szövegben pedig egészen hasonlít rá: Ez is segíthet valamelyest a korszakolásunkban. A 20. századtól kezdett el ténylegesen hasonló, de legalábbis a rá emlékeztető karakter általánossá válni, mint láthatjuk a táblázatban is.

Továbbá az „r” betű is teljesen elkülönül mindegyik kontrollábécétől. Ezen betűk mellett még az „sz” hangot jelölő betű, amit ki kell emelni egyedisége okán, párhuzamai azonban jobban megvizsgálva a betűsorokat, annak is láthatóak, csak éppen másik nyelvben. Bár inkább mutathat az évszázados karakterfejlődésre, de akár a szer-

ző saját „műveltségéből” is fakadhat: a héber “ש”, betűre hasonlít az általa használt karakter, mely szintén az „sz”, (legalábbis ahhoz hasonló) hangot jelöli.

Ezenfelül van egy betű, melyet nem sikerült megfejtenem. De a kis pont lehet véletlenszerű hiba is és esetleg a máshol előforduló „é” hangot jelöli, a szó így „fénállott” olvasattal a helyes.

Ha még esetleg mindig kétségeink volnának a korát illetően, tovább növeli a 17. század kizárását a keletkezés datálásából az is, hogy ismeretes egy mondat Komáromi Csipkés Györgytől 1653-ból, valamint Miskolci Csulyák Gáspártól is 1654-ből, mint korban és felekezetben közel állóaktól, ám ők korántsem ilyen betűkészletet használtak.

Rövid konklúzió

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy minden bizonnyal létezett eredetije a másolatként fennmaradt iratnak, de a rovásírás csak valamikor a 19. század folyamán került az iratra, vélhetően a másolást közvetlenül követő időszakban. Talán eleve egyfajta jegyzetpapírként funkcionált a lap, és a menlevél szövege sem a megőrzésre szánt másolat, hanem pizskozat csupán. Lehet, hogy a rovással csak írásgyakorlatot végzett szerzője, ezért a két egymástól és az eredeti szövegtől egyaránt teljesen eltérő téma.

Vizont mindezek ellenére jelképkészletét tekintve a rovás több évszázados történetének egy izgalmas adalékfejezetére sikerült bukkanni, mely rejtélyét pontosan sosem fogjuk feloldani.

Irodalom

- Dávid Zoltán 2001. *Az 1598. évi házösszeírás*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltára.
- Fényes Elek 1851. *Magyarország geographiai szótára: melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik*. I. köt. Pest.
- Horváth Iván 2007. A székely rovásírás és a latin–magyar ábécé. In *A magyar irodalom története*, I. Budapest, Gondolat Kiadó, 36–48. p.
- Hradsky József 1884. *Vándorlások a Szepességen. Szepesvár és Környéke*. Igló.
- Kovács Béla (szerk.) 2005. *Az egri káptalan Szent János könyve. Az egri egyházmegye történetének forrásai*, 9. Eger.
- Kovács-Veres Tamás Gergely 2015. *Források Bolyok község kora-újkorai történetéből 1500–1800*. Budapest, Agroinform.
- Ledán M. István 2017. Felsőszék rovásírással. https://laudator.blog.hu/2017/02/01/felsegertes_rovasirassal (utolsó letöltés: 2025. jún. 18.)
- Maksay Ferenc (szerk.) 1990. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I. köt. Budapest, Akadémiai.
- Mihalik Géza 2014. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1649–1699) In *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából*. Sárospatak, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, 40–60. p.

- Nagy Károly–Tóth Péter–Seresné dr. Szegőfi Anna 1984. *Régi históriák. Ózd és környéke múltjának írott forrásai*. Ózd, Ózdi Népművelési Intézmények Honismereti Köre.
- Oláh Tamás 2018. *Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárából*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár.
- Ortutay Gyula 2000. *Magyar népdalok*. Budapest, Neumann Kht. <https://mek.oszk.hu/06200/06234/html/index.htm> (utolsó letöltés: 2025. jún. 19.)
- Paládi-Kovács Attila 2006. *A Barkóság és népe*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság.
- Pesty Frigyes 1988. *Borsod vármegye leírása 1864-ben*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, /Documentatio Borsodiensis, 5./
- Sándor Klára 2014. A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei. In *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Sándor Klára 2017. *A székely írás reneszánsza*. Budapest, Typotex.
- Sudár Balázs 2015. *Az erdélyi fejedelmek és az egri pasák 1596–1660. Dokumentáció*. MTA BTK Történettudományi Intézete, MTA BTK Történettudományi Intézete. (Kézirat) <https://real.mtak.hu/28993/3/Sud%C3%A1r-Erd%C3%A9ly-Eger.pdf> (utolsó letöltés: 2025. jún. 18.)
- Szondi Miklós 2012. *Az egységes rovás*. Solt.
- Tubay Tiziano 2018. *Székely írás és humanizmus*. Doktori disszertáció, ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola.
- Vályi András 1796. *Magyar országnak leírása*. I. köt. Budán.
- Zsinka Ferenc (szerk.) 1929. *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár, XIII*. Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság.
- Zsupos Zoltán 2019. Hogyan terjedt a székely írás az újkorban? In *Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet*. Budapest, Magyarországi Kutató Intézet.

<https://varlexikon.hu/szepesvar> (utolsó letöltés: 2025. jún. 19.)

Kisdednevelés, 1900
Kortárs, 1947

ATTILA GODZSÁK

HOW DID HUNGARIAN RUNIC APPEAR ON A TURKISH LETTER OF SAFE CONDUCT?

This exceptionally interesting document at first glance is housed in the collection of the Sárospatak Reformed College: a 17th-century Turkish letter of safe conduct (or free pass) featuring a section written in runic following the Latin-script Hungarian text. Although the document is a copy, this fact doesn't preclude the runic text from being contemporaneous with the letter of safe conduct's main text. Based on its content, an original document most likely existed; however, upon closer examination, the section written in runic script is likely from the 19th century. Nevertheless, a more thorough analysis of the letters allows us to recognize a highly interesting developmental stage within the constantly evolving runic alphabet, primarily concerning the long vowels used by its author. The unfamiliar nature of these letters raises the suspicion that they are either the author's own creations, modifications, or characters applied only within a short text segment.